

Muhsin DEMİRCİ

Konulu Tefsire Giriş

İstanbul: İFAV Yayınları, 2013, 2. Baskı, 238 sayfa, ISBN: 9789755483115

■ Muhammet ÇOL*

Konulu Tefsire Giriş ismini taşıyan bu eser, modern dönem tefsir anlayışında konulu tefsirin önemini ortaya koymak amacıyla yazılmıştır. Eser giriş, üç bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Eserin giriş kısmında “tefsirin gerekliliği” üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde “tefsirin tanımı ve çeşitleri” hakkında açıklama yapılırken ikinci bölümde “konulu tefsirin mahiyeti” adıyla asıl konu ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise “konulu tefsirde yöntem sorunu” ismiyle modern dönem tefsir anlayışında önemli konumda olan konulu tefsirin metodolojisi incelenmiştir.

Eserin önsözünde yazar, insanlığın dertlerine çare olmak için nâzil olan Kur’ân-ı Kerim’in hikmet çerçevesinde konularına göre tertip edilmediğini belirtmektedir. Bir konuda Kur’ân-ı Kerim’in görüşünü öğrenmek için konuyla alakalı tüm âyetlerin bir araya getirilip tarihsel bağlama göre bunların yorumlanması gerektiğini söyleyen yazar, bu yöntemle “konulu tefsir” dendiğini ifade etmektedir. Bir tefsir çeşidi olan konulu tefsiri günümüz ilim ve zihin anlayışının önemli hale getirdiğini belirten müellif, eseri kaleme alma sebebinin henüz yeni sayılabilecek olan bu yöntemin daha anlaşılır ve işlevsel bir konuma gelmesi olduğunu söylemektedir (s. 11-12). Eserin giriş kısmında Demirci, tefsirin gerekliliği ve gerekçeleri üzerinde durmuş; insanları doğru yola ulaştırma gayesiyle nâzil olan Kur’ân’ın kutsal kitapların sonuncusu ve en mükemmeli olduğunu belirtmiş; Kur’ân’ın tefsir edilmesinin zorunlu olduğunu da hatırlatmıştır. İlk tefsir faaliyetinin Hz. Peygamber tarafından yapıldığını belirten Demirci, Hz. Peygamber hayatta iken sahabenin tefsir faaliyetine dair bir şey yapmadığını ifade etmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamberin vefatı, fetihler ve yeni meselelerin ortaya çıkışı ve mühtedilerin eski fikirlerini Kur’ân’a dayandırma gibi arzuları Kur’ân’ın tefsir edilmesini zorunlu hale getirmiştir.

Demirci, sahabenin tefsir konusunda en salâhiyetli kimseler olduğunu söyleyip günümüze kadar devam eden tefsir faaliyetlerinin zamanımızda ilerledi-

* Arş. Gör., Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı.
E-Posta: muhammetcol@hotmail.com – ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7667-2722>

ğini vurguladıktan sonra çeşitli konuları yüzeysel olarak ele almıştır. Yazara göre bunlar; Kur'ân, cahiliyyede kullanılan "salât ve zekât" gibi kelimelere yeni anlamlar katarak sonrasında bunlara lügat manalarının yanı sıra istilâhî anlamlar vermiştir. Dolayısıyla bu gibi semantik durumlar "el-vücûh ve'n-nezâir ve garîbü'l-Kur'ân" gibi ilimlerin erken dönemde ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Kur'ân'da muhkem ve müteşabih, mübhem ve mücmel âyetler bulunmaktadır. Ayrıca mecaz, istiare ve kinaye gibi belagî güzellikleri içinde barındıran, toplumsal meseleleri ilgilendiren, bilimsel gerçeklere yol gösteren ifadeler de vardır. Kısacası Kur'ân'da aslî ve tâlî konular mevcuttur. Bunlar alanında uzman kişiler tarafından tefsir edilmektedir. Tefsirin gerekliliğini ortaya koyan en önemli sebeplerden biri de Kur'ân'ın Arapça nâzil olmasıdır. Dolayısıyla Arap olmayanlara Kur'ân'ın ulaştırılması tefsir ilminin önemini artıran sebepler arasındadır (s. 15-20).

Eserin birinci bölümü tefsirin tanımı ve çeşitleri hakkındadır. Tanım kısmında tefsir ve te'vil üzerinde yoğunlaşan yazar, tefsirin çeşitleri kısmında alt başlıkları mevdî'î ve mevdû'î üst başlığı altında rivâyet ve dirâyet tefsir çeşitlerinden bahsederek tefsir ekollerini ele almaktadır. Mevdû'î tefsir, konum ve sıralama itibarıyla burada zikredilmiştir. İkinci ve üçüncü bölümler tamamen mevdû'î (konulu) tefsirle alakalıdır. Konulu tefsirin bir tefsir çeşidi olduğunu belirten Demirci, konuya tefsir kavramının kavramsal tahlili ile (*fesera/sefera*) devam etmektedir. Ancak tefsirin tanımı hakkında müellifin eserlerine bakıldığında genel anlamda aynı bilgilerin tekrar edildiği göze çarpmaktadır. Ayrıca kelimenin kökeniyle alakalı kaynaklarda geçen "*tefsiratün*" lafzı (Firuzâbâdî, Muhammed b. Ya'küb, *el-Besâir Zevî't-Temyîz fi Letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*, Beyrut: Mektebetü'l-İlmiyye, (ty), IV, 192.) ne burada ne de başka yerdeki müellifin eserlerinde geçmemektedir. Bu durum müellifin aynı konuyu diğer eserlerinin bazılarında da aynı şekilde ele aldığını bizlere göstermektedir. (Demirci, Muhsin, *Tefsire Giriş*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2009, 31-32; Demirci, Muhsin, *Tefsir Usulü*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2012, 19-20.) Dolayısıyla "tefsir" kelimesinin iştikâkı hakkında üçüncü bir görüşün kaynaklara geçtiği gözden kaçmıştır.

Tefsir'den sonra te'vil konusuna değinen müellif, kavramın tanım ve şartlarını zikretmiş; kavramı beyânî, irfânî ve burhânî olmak üzere üç kısımda incelemiş; en uygununun beyânî te'vil yöntemi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca yazar, beyânî tefsirin Kur'ân tefsirinde şartlara uygunluk ve akli naklin önüne geçmemek gibi sebeplerden dolayı tercih edildiğini vurgulayarak tefsir ile te'vil arasındaki farkları zikrederek ilk bölümün birinci kısmını bitirmiştir (s. 33). İlk bölümün ikinci kısmında Demirci, "mevdî'î (konumlu) ve mevdû'î (konulu)" tefsir başlıkları ile

asıl konuya giriş yapmaya başlamış; konuyu alt başlıklar halinde anlatmaya geçmeden evvel tefsirin tarihsel sürecine kısaca değinmiştir. Müellif, ilk olarak Hz. Peygamber ile başlayan tefsir faaliyetlerinin yaklaşık VIII. asra kadar çeşitlerinden söz edilmediğini, tefsir adı altında yapılan faaliyetlerin ilk defa İbn Teymiyye (ö. 728/1327) ile sınıflandırılmaya (Kur'ân'ın Kur'ân ile ve Kur'ân'ın sünnet ile tefsir edilmesi gibi) başladığını belirtmektedir. Yazar sonrasında bu tür sınıflandırmaların Zerkeşî (ö. 794/1392), Suyûtî (ö. 911/1505), Zürkânî (ö. 1367/1948) ve Zehebî (ö. 1399/1978) gibi âlimler aracılığıyla farklı şekillerde devam ettiğini belirtmiştir. Bütün bunlardan hareketle kendisinin de konuyu temel niteliklerinden hareketle mevdî'î ve mevdû'î olmak üzere iki kısımda tasnif edeceğini ifade etmiştir (s. 35). Yazarın buradaki sınıflandırması çalışmasının özgün yönlerinden biri olmuştur.

Mevdî'î (konumlu) tefsir, âyetlerin mevcut tertibine riayet edilerek açıklanmasıdır. İlk dönemde başlayan parçacı tefsir anlayışı yavaş yavaş şifahi dönemde kendini göstermeye başlamıştır. Mevdî'î (konumlu) tefsir, kendi içerisinde icmâlî ve tafsilî olmak üzere ikiye ayrılır. İcmâlî tefsir, küllî tefsirdir. Âyetlerin ayrıntıya girmeden yüzeysel ele alınmasını ifade eder. İcmâlî tefsir lafızlarla ilgilenmektedir. Demirci, icmâlî tefsirin âyetlerin zâhiriyle ilgilendiği için eleştirildiğini bildirmekle birlikte hakkını verme adına öneminden de bahsetmiş; Kur'ân'ın özüne ulaşmak için zâhire bağlı kalmadan zâhirden hareket etmek gerektiğini hatırlatmıştır (s. 38). Konumlu tefsirin ikinci kısmı tafsilî tefsirdir. Âyetlerin bir bütün olarak ayrıntılı bir şekilde açıklanması tafsilî tefsir terkihiyle ifade edilmektedir. Tafsilî tefsir kendi içerisinde rivâyet ve dirâyet olmak üzere iki kısma ayrılır. İlk dönem ilim anlayışında en sağlam metodun rivâyet metodu olduğunu belirten yazar, bunun dışındakilerin keyfî ve aklî olmakla nitelendirilip önemsenmediği bilgisini vermektedir. Rivâyet tefsiri Kur'ân, sünnet, selefin nakillerine, Arap dili ve câhiliye şiiirlerine dayanarak yapılmaktadır (s. 39-42). Dirâyet tefsiri ise sadece rivâyete bağlı kalmayıp dil, edebiyat ve çeşitli ilimler ekseninde yapılan bir açıklama şeklidir. Buna rey ve aklî tefsir de denilmektedir. Demirci'ye göre dirâyet tefsirinin çıkış sebebinin ana kaynaktan uzaklaşıp yeni problemlerle karşılaşmadır. Dirâyeti rivâyetten ayıran en önemli faktör ise müfessirin rivâyete birlikte kendi düşüncelerine yer vermesidir. Yazar, dirâyet tefsirini câiz kabul edenlerle etmeyenlerin delillerini açıkladıktan sonra günümüzde böyle bir problemin (rivâyet - dirâyet tartışması) söz konusu olmadığını belirtmektedir. Ayrıca yazar, evrensel mesajlar içeren Kur'ân'ın dirâyet yöntemiyle tefsir edilmemesinin âyetlerin hükümlerini belirli bir döneme tahsis etmeye yol açacağını; dirâyet tefsirinin de rivâyet esas alınmakla birlikte içtihad ve mevhibe (Bildirdiği ile amel eden kişilere Allah tarafından bağışlanan vehbî bilgi) ilimlerine dayanılarak yapılabileceğini söylemektedir (s. 43-50).

Demirci, dirâyet içerisinde yer alan mezhebî, işâri, fikhî, fennî ve içtimâi tefsir ekollerini genel hatlarıyla açıklamış; mezhebî tefsir ekolünü ele alırken Kur'ân anlayışlarının inanç sistemlerinde ne boyutta olduğu sorusunun cevabını aramaya çalışmıştır. Burada Ehl-i Sünnet, Mu'tezile ve Şia mezheplerinin tarihsel süreci, ana fikir ve etki boyutları itibariyle genel hatlarıyla incelenmiştir. Zühhd ve takvayı hedefleyen tasavvuf hareketi, ilhama büyük önem vermektedir. Binaenaleyh Kur'ân tefsirinde işâri yorumlar fazlasıyla yapılmıştır. Fikhî tefsirlerin konusu ahkâm âyetleridir. Fenni tefsir hareketi dirâyet tefsirinin ortaya çıkışıyla başlamıştır. Kur'ân'ın indiriliş amacı hidayet olup pek çok hakikatleri bünyesinde barındırmaktadır. Kur'ân fen kitabı olmamakla birlikte fenne işaret eden bir kitaptır. Fenni tefsirle alakalı gerekli bilgileri veren yazar, Kur'ân âyetlerini fenne tahsis etmek ne kadar yanlışsa indirildiği dönemin fikirlerine hapsetmenin de aynı şekilde yanlış olduğunu vurgulamaktadır. Son olarak müellif, içtimâi tefsiri Kur'ân'ın hidayet boyutunu ve toplumsal sorunları konu edinen bir tefsir çeşidi olarak tanımlamaktadır (s. 50-76).

Buraya kadar (birinci bölüm) mevdî'î (konumlu) tefsir hakkında söz söyleyen Demirci, ikinci bölümü tamamen mevdû'î (konulu) tefsire ayırmıştır. Yazar, konulu tefsirin lügat ve ıstılah tanımlarını yaparak mahiyet itibariyle konulu tefsiri; "kapsamlı ve müstakil" olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Kapsamlı konulu tefsirin henüz bir örneğinin olmadığını söyleyen yazarın bu söyleminin (s. 82), Kur'ân'ın bütün konularını bir arada bulunduran bir çalışma ortaya koymak için teşvik amacıyla yapıldığı düşünülmektedir. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kapsamlı konulu tefsir projesi olduğu bilinmektedir. Konulu tefsirin tarihçesi ile ilgili bilgi veren yazar, isim olarak yeni olan bu kavramın ilk dönemden itibaren kullanılageldiği, günümüzde ise güvenilir ve sağlam bir tefsir yöntemi olduğu bilgisini vermektedir (s. 83-92). Daha sonra konulu tefsirin gelişmesine katkı sağlayan unsurları ele alan müellif, "Kur'ân'ı amacı doğrultusunda tefsir etme arzusu, müsteşriklerin Kur'ân'a yönelik faaliyetleri, çağımızın getirdiği problemler, İslâm davetçilerine yardımcı olma düşüncesi" gibi başlıklar eşliğinde konuya açılım getirmiştir (s. 93-100).

Konulu tefsirin tarifinde zorluklar yaşandığı gibi çerçevesini çizmede de ihtilafın olduğunu söyleyen Demirci, genel olarak Kur'ân ve sûre ekseninde konunun tasnif edilebileceğini belirtmektedir. Kur'ân eksenli konulu tefsirin "konu ve kavram" şeklinde uygulandığını söyleyen yazar, kavram eksenli tefsirin etimolojiye ve semantiğe önem verdiğini belirttikten sonra konulu tefsirde her zaman buna (etimolojiye ve semantiğe) ihtiyaç duyulmadığını ifade etmiştir. Ayrıca kavram-

sal çalışmalar tikel, konulu çalışmalar ise tümeldir. Her konulu tefsir bir kavram tefsiridir, ancak her kavram tefsiri bir konulu tefsir değildir. Kavramsal çalışmalar dil, konulu tefsirler ise yorum merkezlidir. Kur'ân ekseninde konulu tefsiri anlatan Demirci, sonrasında sûre ekseninde konulu tefsire geçmiş; bu yöntemin tek konulu ve çok konulu sûre tefsiri şeklinde uygulanmakta olduğunu belirtmiştir. Kur'ân'da pek çok âyetin bir veya daha fazla konusu olduğunu söyleyen yazar, âyet tefsirlerine ihtiyaç olduğunu ifade etmektedir. Ancak bu yöntemle başvuracak kimsenin âyetle alakalı diğer âyetleri dikkate alması gerektiğini de hatırlatmaktadır (s. 100-116).

Birinci ve ikinci bölümlerde tefsir ve konulu tefsirin mahiyeti üzerinde duran Demirci, üçüncü bölümde metodoloji ekseninde ikinci bölümü açıklamaya devam etmiş; "konulu tefsirde araştırma yöntemi, önemi, faydaları, sorunları ve konuyla alakalı bazı eserleri tanıtarak" bölümü sonlandırmıştır. İlk olarak araştırma yöntemi hakkında bilgi veren yazar, Kur'ân ve sûre eksenli çalışmalar hakkında açıklama yapmıştır. Âyet eksenli konulu tefsir, ilk ikisinin (konumlu ve konulu tefsir) içerisinde değerlendirildiğinden ayrıca ele alma lüzumunda bulunmamıştır. Kur'ân eksenli çalışmalarda "konunun seçimi ve isimlendirilmesi, nasların tespiti ve tasnifi, konuda aslı ve fer'î unsurların belirlenmesi, kaynakların tespiti, bütüncülük, filolojik tahliller, tarihi referanslardan ve kıraatlerden yararlanmak, nasları doğru anlamak" şeklinde başlıklarla dikkat edilmesi gereken unsurları zikretmiştir. Sûre eksenli çalışmalarda ise "sûre hakkında genel bilgi vermek, sûrenin temel hedefini belirlemek, sûreyi bir bütün olarak ele almak" şeklinde önemli unsurların üzerinde durmuştur (s. 119-190).

Demirci, konulu tefsirin önemi ve faydaları kısmında ilkin başlıkla alakalı, teorik bilgi sunarken sonrasında yayınlamış olduğu makalesi (Demirci, Muhsin, "Kur'ân'a Göre Gayr-ı Müslimlerle Münasebetler," *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, s. 16, İstanbul: 2006) üzerinden pratik olarak konuyu ele almaktadır (s. 190-215). Konulu tefsirin sorunları kısmında yazar, ilk olarak İslâm dünyasında yerleşmiş ve kabul görmüş olan sûre ve âyet tertibine dayanan bir tefsir geleneğinin olduğunu, tefsir denilince zihinlerde konulu tefsirden ziyade belirtilen tefsir anlayışının (konumlu tefsir) yer aldığını belirtmektedir. Herhangi bir konuyla alakalı bir âyetin tamamını ele alıp incelemektense ilgili kısmın üzerinde durmanın önemini belirten yazar, bu kısım hakkında kısa sayılabilecek bir değerlendirmede bulunmuştur (s. 215-219).

Konulu tefsirle alakalı eser isimlerini zikrederek kitabına son veren Demirci, sonuç kısmında bazı hatırlatmalarda bulunmaktadır. Yazara göre, insanlık her za-

mankinden daha fazla Kur'ân'ın mesajına muhtaçtır. Ayrıca müfessirler Kur'ân'ı asrın idrakine sunarken yeni bir dile ve metoda ihtiyaç duymaktadırlar. İşte bu da "konulu tefsir" yöntemi ve metodudur. İslâm ve Kur'ân'la alakalı sorunların çözüme kavuşturulması için konulu tefsir metodu kullanılmalıdır. Konulu tefsir metodu, bağımsız bir tefsir yöntemi değildir. Günümüz insanına ve sorunlarına çözüm ulaştırmada bu yöntem kestirme bir yol niteliğindedir.

Netice itibari ile *Konulu Tefsire Giriş* ismini taşıyan modern dönem tefsir ilminde mühim bir konuma haiz olan bu eser, hem konunun mahiyeti hem de alanında yazılan ilk eserlerden olması sebebiyle önemli bir tefsir çalışmasıdır. Bununla birlikte eserin ele aldığı konu ve metodoloji özgünlüğüyle, hem alana hem de başka alanlardaki Kur'ân merkezli çalışmalara kaynaklık edeceği düşünülmektedir.